de Vergelijking: Nederland vs. Vlaanderen

Stereotype werkelijkheden

Clemens de Olde

AGORA is een Nederlands-Vlaams magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken met abonnees en redacteuren aan beide zijden van de grens. In 'de Vergelijking' gaan we expliciet in op de verschillen en overeenkomsten tussen Nederland en Vlaanderen. Deze keer kijken we naar de bekende beelden van de Vlaamse en Nederlandse ruimtelijke ordening.

Steek de grens over en je ziet het verschil meteen. Nederlanders en Vlamingen gaan compleet anders met hun ruimte om. We staan zelfs bekend om onze ruimtelijke ordening, zowel bij elkaar als in het buitenland. Hoe begrijpt de buitenstaander de ruimte in onze landen?

Er is een aantal bekende beelden van zowel de Vlaamse als de Nederlandse ruimtelijke ordening die je keer op keer tegenkomt als je regelmatig mensen aan beide kanten van de grens spreekt. Eindeloze lintbebouwing versus de eindeloze buitenwijk; de compulsieve drang elke vierkante centimeter te willen inrichten versus stukjes rommelig braakliggende grond midden in de stad; of het voordeel van een uitgebreid secundair wegennetwerk versus piekfijne tienbaans snelwegen met een wegdek als een biljartlaken. Het zijn beelden, soms neigen ze naar stereotypen, tussen twee volken die elkaars taal wel verstaan, maar het aanzien van elkaars ruimte niet altijd begrijpen.

Je komt die beelden tegen bij leken, op bijeenkomsten van professionals en ook in de literatuur. Zo spreekt de titel van het hoofdstuk over ruimtelijke ordening in 'Het Belgisch Labyrint' van Geert van Istendael boekdelen: 'De schoonheid der wanstaltigheid'. Het beeld van Nederland wordt bevestigd in de Nederlandse canon van de geschiedenis, waar maar liefst drie luiken zijn opgenomen die de Hollandse manipulatie van het water vieren.

Ook al worden deze beelden soms gebruikt als kwinkslag en gereduceerd tot stereotypen, toch bevatten ze een informatieve kern. Dit is blijkbaar hoe we elkaar zien. Dat leidt tot de vraag in hoeverre we zélf deze beelden van onze ruimtelijke ordening verspreiden. Hoe tonen we onze ruimtelijke ordening aan mensen die er minder bekend mee zijn? Wat laten we zien aan toeristen en andere geïnteresseerden? En hoe gaan die geïnteresseerden daar mee om? Om hier achter te komen gingen we in gesprek met twee stadsgidsen, Victor Mees in Antwerpen en Wendeline Dijkman in Amsterdam. We kozen voor stadsgidsen omdat in rondleidingen bij uitstek de presentatie van, en de reacties op ruimtelijke ordening bij elkaar komen.

Nederlanders doorgronden de subtiliteit van de Vlaamse situatie niet

Typisch…

Op zoek naar de beelden van ruimtelijke ordening vroegen we aan de gidsen wat zij aan hun groepen presenteren als typisch voor Nederland of Vlaanderen. In Nederland presenteert Wendeline Dijkman de VINEX-wijk als een kenmerkend element van de ruimtelijke ordening. Daarbij noemt ze een woningbestand dat voor tweederde bestaat uit relatief kleine naoorlogse woningen. Ook het erfpachtsysteem, de invloed van de gemeente op de ruimtelijke ordening en de kwaliteit van

Het verre IJburg. Foto: Kodia

de sociale woningbouw komen aan bod. Ze hecht ook zeer aan de mix van eigendomstypen op bouwblokniveau die zorgt voor een gezonde sociale mix. Tot slotte is er - trouw aan de canon - in Nederland vooral het water.

Dijkman: "Het klinkt raar, maar eigenlijk kun je niet om het water heen want dat heeft natuurlijk onze hele ruimtelijke ordening bepaald. Het water is een heel groot ding bijvoorbeeld op IJburg, waar je het Steigereiland hebt met dat waterwonen, de vorm van het geheel heeft te maken met de oergeul die daar loopt. Dat zijn allemaal dingen, wij maken eilanden, wij maken land, Schiphol, polders, eilanden, het polderen van ons, het samenwerken, heeft allemaal met water te maken."

Kenmerkend voor Vlaanderen is de moeizame relatie die een deel van de bevolking heeft met de stad. Victor Mees vertelt hoe de stadsvlucht nog altijd bestaat, studenten en jonge koppels komen naar de stad maar als ze kinderen hebben trekt men de stad weer uit naar de rand, op zoek naar een tuin en een goede school. Veel mensen hebben toch een negatief beeld van de stad als plek om hun kinderen te laten opgroeien. Door die trek verstedelijkt het suburbane gebied steeds meer. De mobiliteitsproblematiek en het belang van de auto zijn daar onlosmakelijk mee verbonden.

Ook komt in Vlaanderen, net als in Nederland, de eigendomsstructuur aan bod. Iedereen bouwt zijn eigen huis of past het aan waardoor er een individueel karakter in kruipt, wat leidt tot de grote diversiteit van hoogtes, laagtes en dieptes die karakteristiek is voor de Vlaamse

Wendeline Dijkman van 'De Gebouwengids' geeft met een netwerk van gidsen al elf jaar rondleidingen in Nederlandse steden aan groepen van over de hele wereld. Naast Amsterdam, met meest recent het gebied rond filmmuseum EYE, staan ook Almere, Rotterdam en Eindhoven op het programma. Centraal in haar rondleidingen is gebiedsontwikkeling met als doel de bezoekers een andere blik op de stad te geven.

www.degebouwengids.nl

Victor Mees is artistiek leider bij 'Antwerpen Averechts'. Hij begon in 1990 bij de organisatie, naar aanleiding van de actie 'Stad aan de Stroom' die de herinrichting van de Scheldekaaien ten doel had. Inmiddels telt 'Antwerpen Averechts' veertig stadsgidsen die een groot aantal verschillende rondleidingen voor binnenlandse en internationale bezoekers aanbieden. Het doel is de stad dichter bij de mensen te brengen door bezoekers kennis te laten maken met het dagelijks leven in de stad.

www.antwerpenaverechts.be

bebouwing. Het private eigendom is belangrijker en gemeenschappelijk gebruik van bijvoorbeeld tuinen is dan volgens Mees ook minder populair in Vlaanderen. Net als in Nederland valt ook in Vlaanderen de grootte van de woningen op.

Mees: "Typisch Vlaams vind ik het nood hebben aan grote plekken. Mensen wonen niet graag klein. Ik vind de schaal in Nederland vaak kleiner waardoor er meer openbare ruimte is. Mijn beeld van Nederlanders is dat ze toch wat dichter op elkaar leven, een beetje Italiaans, terwijl Vlamingen wat meer muurtjes zetten en toch wel wat ruimte nodig hebben. We gaan wel eens met groepjes op studiereis naar Nederland en dan zeggen mensen ook altijd: ik zou hier niet kunnen wonen."

De blik van de bezoeker

In de rondleidingen in Vlaanderen en Nederland komen vaak één of meer van de bovengenoemde kenmerken van ruimtelijke ordening aan bod. Maar hoe reageren de bezoekers daarop? De gidsen merken dat zij vaak heel anders naar de stad kijken dan de lokale bevolking, maar ze hebben vaak ook minder informatie en daardoor een eenzijdiger beeld. Van de groepen die Wendeline Dijkman rondleidt zijn de bezoekers vaak bekend met een vast stukje Amsterdam, het centrum. Voor groepen professionals komt daar soms het Oostelijk Havengebied bij. Ook in Antwerpen kennen bezoekers vaak een klein aantal vaste bestemmingen: de kathedraal, het winkelgebied en de Zoo. Interessant is dat vaak niet de buitenlandse maar juist de Vlaamse bezoekers terugschrikken voor wat zij zien als de grote drukte, de chaos en de diversiteit van de stad.

Mees: "Mensen denken enorm in clichés, de problematiek met diversiteit is een enorm vooroordeel dat heel erg leeft bij mensen die naar hier komen. Dat mensen van buiten de stad nog altijd hun mond openvalt als ze een Afrikaan voorbij zien komen of een Joods kind zien spelen. En als mensen naar de stad komen dan zoeken ze ook voor een stuk bevestiging van dat beeld. "

De beelden lenen zich voor stereotypes en clichés

Bezoekers uit andere landen hebben vaak een heel andere kijk op zaken en zetten daarmee de lokaal ervaren grootstedelijke problematiek van Antwerpen in perspectief. Mees illustreert dat met een anekdote:

"Ik heb ooit een groep internationale burgemeesters rondgeleid op het Coninckplein, nu is dat wel wat opgekuist, maar op dat moment was het echt nog wel de gevaarlijke buurt. Ik sta daar te vertellen, en ineens zegt één van die burgemeesters: ik wil u niet onderbreken maar wij willen toch eens naar dat plein gaan waar iedereen in Antwerpen het over heeft, de politie en de burgers, wat het Sodom en Gomorra van Antwerpen is. Ik zeg: ja, daar staan we nu eigenlijk al tien minuten op, en je zag die burgemeesters naar elkaar kijken van: waar maakt Antwerpen zich druk om?"

Ook in Nederland werpen buitenlandse bezoekers een ander daglicht op de schaal van de stad. Wendeline Dijkman illustreert dit aan de hand van een familielid in Parijs die met twintig minuten reistijd dicht

Hartje Antwerpen, gaten in de stad. Foto: Clemens de Olde

bij zijn werk woont voor de begrippen van die stad, terwijl dit voor de gemiddelde Amsterdammer al te ver weg is:

"De bezoekers vinden IJburg eigenlijk bijna allemaal knettergoed, grappig genoeg. En dan moet ik uitleggen: ja, voor ons is dat buiten de ring. En in de hoofden van de Amsterdammers dát, en het is een VINEX. Dan heb ik zoiets: jongens waar gáát dit over? Met de tram is het 18 minuten. En dat is met Almere natuurlijk ook zo met 23 minuten. Maar ja, als je mensen uit grote steden hebt, die snappen überhaupt niet waar we het over hebben. Hier is IJburg een moeilijk verhaal, buiten de ring. Amsterdam-Noord kan ook vaak niet. Daar zijn wij heel anders in dan buitenlandse bezoekers en dat is wel heel grappig om te merken want Amsterdam en Rotterdam zijn natuurlijk eigenlijk hele kleine steden."

De drang tot ordening

Een van de beelden die bestaat over de Nederlandse ruimtelijke ordening is dat zij uitermate strak geregeld is. Door tegenstanders wordt ze aangeduid als saai of verstikkend, voorstanders bezingen de lof van compacte bebouwing waardoor de ruimte tussen de kernen groen blijft. Dit onderwerp kwam aan bod in beide interviews. Aan Wendeline Dijkman vroegen we welk beeld bezoekers aan Nederland hebben.

"Nou, wél: in Nederland is alles heel goed geregeld en heel streng gecontroleerd en vast en we hebben wel heel veel vrijheid maar niet qua woningbouw, dat ligt natuurlijk heel erg vast. Maar volgens mij hebben ook wel veel mensen het idee dat er hier ook wel weer experimenten kunnen. Er wás natuurlijk heel veel geld en daardoor konden ook heel veel dingen (…) Er gebeuren op dit moment wel heel veel dingen, maar naar buiten toe denk ik niet dat het beeld snel zal veranderen, dat is nog steeds heel erg van: in Nederland is het heel goed geregeld. In Nederland zelf denk ik ook nog niet (dat het beeld verandert, red.) bij de mensen die niet in het vak zitten. De mensen die in het vak zitten zien natuurlijk dat het verschuift omdat de corporaties niks meer kunnen investeren en gemeentes geen geld hebben."

Maar we komen dit beeld van het geregelde Nederland niet alleen tegen bij groepen die Nederland bezoeken. Nederlandse bezoekers in Vlaanderen lijken het beeld ook te onderstrepen, daarmee doorgronden ze volgens Victor Mees niet altijd de subtiliteit van de Vlaamse situatie:

Bezoekers hebben een heel ander beeld van de stad dan de lokale bevolking

"Je hoort Nederlanders toch wel dikwijls kritiek geven, waar Vlamingen meer denken: dat is nu eenmaal zo. Nederlanders verbazen zich over wat ze tegenkomen. Toch meer die behoefte aan structuur of meer aan afgelijndheid, duidelijkheid. Bij Nederlanders zie je oplossingsgerichtheid maar soms ook wel het belerende van: wij zullen Antwerpen eens even aanpakken. Daar merk je dan toch dat ze soms iets negeren zo van: we gaan hier eens even van Antwerpen een Nederlandse stad maken. Dan houd je net geen rekening met de eigenheid van hier."

Maar ook in Vlaanderen verandert er iets. Mees beschrijft dat de participatie nu ook in Vlaanderen haar intrede heeft gedaan, bijvoorbeeld in een volksbevraging over de heraanleg van de Scheldekaaien nu een jaar of vijf geleden.

"Dat heeft enorm geleefd. Gidsen zeiden toen ook: het vuur werd me aan de schenen gelegd met vragen: en hoe-gaan-we-dit-dan, en dat-dan? Ik denk dat er toch iets aan het verschuiven is naar het gevoel van: wij kunnen ook wel iets zeggen, wij hebben ook een mening. En dat de kaaien ook weer een zeer emotionele plek is die van alle Antwerpenaren is. Dat dat misschien ook maakt dat mensen denken: als ik mijn mening kan zeggen dan ga ik dat ook doen."

Ten slotte

De bekende, soms stereotype beelden van onze ruimtelijke ordening komen niet alleen van over de grens. Ze komen aan bod in de eigen literatuur en worden gepresenteerd in rondleidingen. Daar zijn de beelden echter het beginpunt en fungeren ze als sleutel tot het beter begrijpen van de ruimte. De rol van het water en de sterke Nederlandse traditie van ruimtelijke ordening heb je nodig om de polder te begrijpen. Zo ook zijn het individualisme van de Vlaamse woningbouw en het soms negatieve beeld dat heerst van de stad een sleutel om de ruimte daar te doorgronden.

De beelden zijn dus slechts een beginpunt dat kan leiden tot het verruimen van de blik van bezoekers. Omgekeerd brengen die bezoekers ook hun eigen ervaringen mee naar Vlaanderen en Nederland. De gidsen zien dan ook dat bezoekers daarmee de stereotypen weten te nuanceren. Dat het met de onveiligheid in Antwerpen wel meevalt en dat IJburg toch echt niet zo afgelegen is wordt duidelijk door de relativerende blik van de buitenstaander.

We zijn dus zelf medeverantwoordelijk voor hoe we worden gezien in het buitenland. Dat hoeft ook geen verrassing te zijn, want de beelden vinden hun wortels in de werkelijkheid. De kenmerkende elementen van het landschap zijn direct zichtbaar voor wie naar buiten gaat en daardoor geschikt om te tonen aan een groep geïnteresseerde bezoekers. De reacties van die bezoekers zijn ook interessant met het oog op de toekomst. De Nederlander die het liefst alles wil ordenen, ook over de grens, zal zich de komende jaren moeten aanpassen aan een radicaal veranderd ruimtelijk regime in eigen land, terwijl de Vlaming wellicht wat minder bescheiden wordt en meer zijn stem zal laten horen bij ruimtelijke ingrepen. Dat zal ook een weerslag hebben op hoe die ruimtelijke ordening wordt gepresenteerd, maar het zal nog wel een aantal jaren duren voordat de bekende beelden zijn verschoven.

Clemens de Olde (clemens.deolde@uantwerpen.be) is promovendus in de sociologie aan de Universiteit Antwerpen. Tevens is hij redacteur van AGORA.